

„Az Igazság és az Erőszakmentesség olyan ősiek, mint a hegyek”

Gándhí jelentősége

Mahátmá Gándhí politikai tevékenységének eredményei világtörténelmi jelentőségűek,¹ elméleti munkái nagy része elévülhetetlen, ezért fontos, hogy emlékét Magyarországon is életben tartsuk, és az újabb generációkat megismertessük legfőbb örökségével, az erőszakmentesség politikai téren való alkalmazásával.² Habár lehetetlen egy ilyen hosszú és eseménydús, nagy hatású életet egyetlen cikkben összefoglalni, jelen tanulmány kísérletet tesz arra, hogy bemutassa Móhandász Karamcsand Gándhí (Mohandas Karamchand Gandhi), vagy ahogyan az egész világ ismertté vált, Mahátmá Gándhí³ legfőbb eredményeit, eszmerendszerének főbb pontjait és világtörténelemre gyakorolt hatását.⁴

Történelmi jelentősége

Miért fontos, hogy az újabb generációk is megtudják, miről nevezetes ez a „félmeztelen fakír”, ahogy Winston Churchill⁵ nevezte őt? Csak azért, mert hozzá fűződik egy távoli ország felszabadítása? Igen, önmagában ez a tény is elegendő ok lenne arra, hogy ismerjük és ápoljuk emlékét.⁶ 1913-ra a Brit Birodalom a világ egynegyedére terjedt ki, mind területét, mind lakosságát tekintve,⁷ s a legnagyobb hatalom-

* A szerző az ELTE BTK Indológia Tanszékének megbízott előadója (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.).

1 A címben szereplő idézetet lásd: Prabhu–Rao, 1968. 25.

2 Jelen tanulmányban a személyneveket és a kevésbé ismert hindí és szanszkrit szavakat a kiejtés megkönnyítése érdekében fonetikusán adjuk meg. A személynevek esetében az angolos írást zárójelben megadjuk.

3 A Mahátmá jelzőt az indiai Nobel-díjas költőóriás, Rabindranath Tagore adta Gándhínak, jelentése: Nagy Lélek (a szanszkrit szó eredetileg jelzői összetétel: nagy lelkű, nagy lélekkel rendelkező).

4 Gándhít rendszeresen érték és érik kritikák több okból is – ezek kifejtése és megválaszolása nem tartozik jelen tanulmány keretei közé.

5 Churchill az 1930-ban Gándhí és Irwin alkirály által megkötött paktum kapcsán így nyilatkozott: „Riasztó és egyben gyomorforgató látni Mr. Gándhít, ezt a lázadó Middle Temple jogász kollégiumban felesküdtött jogászt, aki most a Keleten oly jól ismert fakír szerepében tetszeleg, amint félmeztelenül lépdél fel az Alkirály palotájának lépcsőin, hogy egyenrangúként beszélgessen Őcsászári Felsege képviselőjével, miközben még mindig a polgári engedetlenség ellenállási kampányait szervezi és vezeti.” Churchill, 1974. 4985.

6 Magyarul Gáthy Vera írt részletesen a 20. századi Indiáról, a függetlenségi harcról, több cikket (például Gáthy, 1994) és egy monográfiát jelentetett meg Gándhíróól (Gáthy, 1987). A másik magyar Gándhí-monográfia Kalmár György nevéhez fűződik (Kalmár, 1982).

7 Népeesség: Maddison, 2006. 99. Terület: Taagepera, 1997. 500.

mal rendelkező globális állam volt. (Nagy-Britannia egészen napjainkig erőteljesen meghatározza a globális politikai erőviszonyokat.) Emberfeletti erő kellett ahhoz, hogy ezzel a hatalommal szembeszálljon egy nép, még ha olyan nagy is, mint az indiai. A Brit Birodalom 412 millió alattvalójából Indiában 294 millió ember élt 1900-ban – a teljes birodalom háromnegyede.⁸

Az indiaiak számbeli fölénye azonban nem ért fel a brit szervezethez, fejlettséghez, a fegyverek erejével. Amikor Gándhí a függetlenségi mozgalom élére állt, egy vesztésre álló küzdelmet karolt fel – s mindezt olyan hittel, amely képes volt egységbe kovácsolni az erősen fragmentált indiai társadalmat: a kasztrendszer, a vallási különbségek, a hagyományos férfi-női szerepek mind hátráltató tényezői a közös, összehangolt cselekvésnek. Gándhí képes volt arra, hogy felülemelkedjen ezeken a különbségeken, s az egyes identitások mögött azt lássa és láttassa a szemben álló felekben, ami közös: az emberit. Nem csupán a saját táborát forrasztotta egységbe, hanem emberséggel fordult ellenfelei felé is.

Köztudott, hogy Gándhí személyes varázsán és heroikus kitartásán, szervezőerején kívül a világtörténelem számos eseménye és több tényező együttállása is közrejátszott az ind nép függetlenségének kivívásában (az egyik fő tényező az volt, hogy a második világháborúban a végletekig kimerült a brit gazdaság), ugyanakkor Gándhí volt az, aki a függetlenségi mozgalom majd négy évtizede alatt tartotta a hitet az indiai népben, hogy a politikai függetlenség, a *szvarádzs*,⁹ azaz az önálló indiai kormányzás, elérhető.

India lett az első brit gyarmat, amely elnyerte függetlenségét 1947 augusztusában, s ezzel megmutatta a többinek, hogy érdemes küzdeni a szabadságért. A függetlenségi mozgalom évtizedei alatt Gándhít hét alkalommal börtönözték be Indiában, és összesen hat évet töltött börtönben.

Gándhí 1916-ban állt az indiai függetlenségi mozgalom élére. Ekkor már egy éve Indiában tartózkodott, de 1915-ben, hazatérésekor, húsz év távollét után még nem fogadta el a felkínált vezetői szerepet. Egy évig harmadosztályú vagonokban utazgatott Indiában, hogy közelről megismerje az embereket és az Indiában uralkodó viszonyokat. A szándék, hogy India függetlenné váljon a szubkontinensen, az Indiai Nemzeti Kongresszus megalakulásával, 1885-től kezdett egyre erőteljesebb kifejeződést nyerni. Ennek előzménye a szellemi életben kereshető: a 19. század második felétől egyre nagyobb mértékben nyilvánult meg a függetlenség iránti vágy, a visszafordulás az ősi indiai kultúrához, az ősi kultúra tudatos felismerése és ápolása, elsősorban az úgynevezett „bengáli reneszánsz” képviselőinek körében. A kulturális mozgalom inspirációját az európai kulturális áramlatok, a nemzetállamok létjogosultságának, ezek filozófiai hátterének megismerése szolgáltatta. A politikai függetlenség eszméjének kialakulásában Gándhí lett az, aki a körvonalazódó politikai áramlatnak határozott iránymutatást adott, kitzúzte a célt, és megadta az eszközt is a cél eléréséhez. Az eszköz a minden körülmények közötti

8 Maddison, 2006. 99.

9 Gándhí egyik legmeghatározóbb elméleti műve, a *Hind Szvarádzs* ma már magyar fordításban is olvasható: Gándhí, 2010.

erőszakmentesség volt, amelynek elméletét és gyakorlatát Gándhí a Dél-Afrikában élő indiai diaszpóra jogaiért vívott mozgalomban dolgozta ki.

Az ifjú ügyvédet 1893-ban hívta Dél-Afrikába egy ott élő és tevékenykedő indiai kereskedő, helyi jogvitáinak elsimítása céljából. Gándhí nem sejtette, hogy élete meghatározó eseményében lesz itt része, s az üzleti jogvitáknál sokkal fontosabb célt fog követni: a dél-afrikai brit gyarmaton élő indiaiak alapvető emberi jogaiért fog küzdeni – mindezt több mint fél évszázaddal azelőtt, hogy az emberi jogok fogalma kialakult volna. Küzdött a Dél-Afrikában élő indiaiak megkülönböztetése ellen, a rendőri elnyomás ellen, a megalázó és diszkriminatív munkakörülmények ellen. 1914-ben a húsz esztendeig tartó küzdelem céljához ért: az indiai politikai foglyokat szabadon engedték és a dél-afrikai indiai lakosságot érintő diszkriminatív rendelkezéseket visszavonták. Gándhí joggal érezhette, hogy dél-afrikai önként vállalt küldetését sikerrel zárta, s visszatérhet Indiába.

A húsz évig tartó küzdelemben született meg és kristályosodott ki, hogy Gándhí számára az egyetlen út, melyet politikai céljai elérésében hajlandó követni, az erőszakmentesség útja. Szanszkrit eredetű szóösszetételt alkottak meg, s a mozgalmat *szatjágrahának* nevezték el, melynek szó szerinti jelentése: „az Igazságból születő szilárd kitartás”: „Az Igazság (Szatja) magában foglalja a szeretetet, és a szilárd kitartásból (agraha) születik az erő, ez tehát annak szinonimájaként szolgál. Így a mozgalmat »szatjágrahának« kezdem hívni, ami annyit tesz: Az Igazságból és Szeretetből születő Erő – avagy erőszakmentesség.”¹⁰

Az erőszakmentességre létezik egy eredeti szanszkrit szó, az *ahimsza*: „nem ártás”, s az általa jelölt fogalom mélyen gyökerezik az indiai kultúrában és vallásokban. A hinduizmusban a civilizációból kivonult szent emberek (*szannjászín*) gyakorolják elsősorban, ezáltal is elősegítve a megvilágosodást és a születések körforgásából (*szamszára*) történő megszabadulást (*móksa*). Az erőszakmentesség azonban a hétköznapi emberek számára is iránymutatás, szintén az újjászületések miatt, mivel a hinduk hisznek abban, hogy az emberi lélek állatokban is újjászülethet, így az erőszakmentesség nem csupán ember-ember viszonyban, hanem az állatok iránt is megmutatkozik – ez a vegetarianizmus vallásos alapja.

A hinduizmusnak azonban többféle aspektusa is létezik, így az erőszakmentesség mellett megtaláljuk a hősök mítoszát, az igazságos háborúk kultuszát is (így például az ősi ind eposzokban, a *Mahábháratában* és a *Rámájanában* is nagy háborúk történetei szerepelnek). Egy másik indiai eredetű vallás, a buddhizmus volt az, amelyik magas szintre emelte az erőszakmentességet, s egyik fő elemévé a „Ne árts!” elvét és az együttérzést (*karuná*) emelte. (Igaz, csupán az emberek közötti viszonyban, a buddhisták számára a vegetarianizmus nem előírás.) A legkevésbé közismert indiai vallásnak, a mai napig élő és szintén ősi időkre visszanyúló vallásnak, a dzsainizmusnak szintén központi fogalma az *ahimsza*: a vallás bizonyos ágának tagjai olyan mértékig fejlesztették a nem ártás elvének gyakorlatba ültetését, hogy léptük előtt elsöprik az utat, nehogy rálépjenek valamely apró lényre, valamint tartózkodnak az evéstől és ivástól, nehogy mikroszkopikus élőlényeket pusztítsanak el.

10 Gandhi, 1968. 107. (A nagy kezdőbetűk a szerzőtől.)

Ezen vallásos elemek körülbelül az i. e. 1. évezred közepén már biztosan kimutathatóak az ind kultúrában. Az ind történelemben a buddhizmust felvevő Asóka (i. e. 268–232) uralkodásában az erőszakmentességnek erőteljes nyomai lelhetők fel – ő azonban, elődeihez hasonlóan, szintén kiterjedt hódító hadjárataiban veszi fel a buddhizmust és terjeszti az erőszakmentesség tanait. A birodalom különböző, távoli pontjain felállított Asóka-oszlopok az erőszakmentességet terjesztették az alattvalók között, s az oroszlános oszlopfejek a modern India jelképévé lettek. Asóka után azonban az ind történelem, a világtörténelem egészéhez hasonlóan, többnyire hódító háborúk és örökösödési harcok láncolatából állt. Gándhí volt az, aki Asóka után először, több mint kétezer év múltán, ismét politikai szintre emelte az erőszakmentesség eszméjét. Jelentős a különbség azonban a két vezető között: Gándhí Asókéval ellentétben nem volt királyi örökös, hanem a harmadik, *vaisja* kasztból származó egyszerű polgár (akit egyébként külföldre utazása miatt ki is zártak közelebbi kasztjából, a *módh banijá* kasztból),¹¹ brit alattvaló, akit rátermettsége, előzetes politikai sikerei emeltek az indiai függetlenségi mozgalom vezetőjévé. Nem felülről irányította az embereket, hanem közvetlensége és bölcsessége magával ragadta követőit, hogy elfogadják az általa kínált eszközöket.

Az erőszakmentesség megnyilvánulása a tömeges engedetlenség volt.¹² Eszköztára a következőket tartalmazta: munkabeszüntetések (*hartál*), a brit áruk és intézmények bojkottja, menetelések, felvonulások, böjtök és éhségsztrájkok, erőszakmentes ellenállás a katonai erőszaknak. Mindezekhez nem csupán kreativitásra, szervezőerőre (több millió embert mozgattak a különböző eseményeken) volt szükség, hanem óriási lelki és fizikai kitartásra is. Az erőszakmentes ember ugyanúgy találkozik erőszakkal, érik agresszív fellépések, és sokszor ütlegetet, fizikai erőszakot kell elviselnie, mint egy nem erőszakmentesnek – csak a reakciója különbözik. Gándhí rengeteget írt arról a testi és lelki tartásról, amit az erőszakmentesség megkövetel, nem egy esetben „erőszakmentes hadsereg”-nek nevezve a mozgalom résztvevőit, utalva arra, hogy az erőszakmentesség a katonai kiképzéshez hasonló fegyelmet, összeszedettséget és erőt követel meg.

Az indiai függetlenségi harc, habár óriási küzdelem volt, és meghatározó a világtörténelem és a jelenkor globális erőviszonyai szempontjából, önmagában nem emeli vezetőjét kiemelkedő fontosságú történelmi szereplővé. Amiben Gándhí valóban kiemelkedett, az érlelhetetlen kiállása az erőszakmentesség mellett, s ez egyetemes emberi értéket képvisel, és mindenképpen egyedi és előremutató.

A világtörténelmet, amennyire ismerjük, a kezdetektől fogva háborúk, csatározások, az erőviszonyok alapvetően fizikai hatalommal történő erőszakos átalakítása jellemezte. Igaz, találunk szenteket, vallási vezetőket, akik hatékonyan hirdették az erőszakmentességet, de ez csupán elszigetelt esetekre és főleg a magánszférára volt jellemző. Mahátmá Gándhí volt az első a világon, aki az erőszakmentesség elvéből politikai eszközt formált, a politikai célok elérésének fegyverévé

11 Gandhi, 2009. 37.

12 Passzív ellenállásnak is lehet nevezni, bár Gándhí nem kedvelte ezt a kifejezést, mivel meggyőződése szerint a *szatjagraha* nagyon is aktív elköteleződést és tevékenykedést követelt meg a résztvevőktől.

tette. Ezt kortársai is megdöbbenéssel és értetlenséggel figyelték. Lord Reading, India alkirálya így emlékezik meg róla: „Vallási nézeteit, úgy gondolom, őszintén vállalja, és oly mértékben meg van győződve arról, hogy az erőszakmentesség és a szeretet fogja meghozni India függetlenségét (...), hogy az már szinte a fanatizmussal határos. Vallási és erkölcsi nézetei csodálatra méltóak, és valóban rendkívül magas szintűek, bár be kell vallanom, hogy nehezen értem azok politikai alkalmazását.”¹³

Gándhí legnagyobb történelmi jelentősége ebben áll: nem csupán Indiában, de a világtörténelemben is elsőként tudatosan és célzottan, nagy területen, időben hosszan (Dél-Afrikában huszonnégy évig, Indiában harminckét esztendeig vezette a mozgalmakat) és óriási embertömegeket irányítva alkalmazta az erőszakmentesség eszméjét politikai célok elérése érdekében. Nem volt minta, amit követhetett volna, nem volt történelmi példa, ami inspirálhatta volna – ő volt az első, akit mély hite és meggyőződése vezetett arra, hogy a függetlenség csak akkor lehet áldásos, ha erőszakmentes módszerekkel érik el azt.

Gándhí mint tanító

Gándhí az erőszakmentességet a mindennapi politikai gyakorlat szintjére emelte, és nem csupán a nagypolitikában, hanem a hétköznapi emberek milliói számára. A politikai színtér mellett ebben állt legnagyobb jelentősége: eszközt adott a nincstelen, írástudatlan indiai milliók kezébe, ráébresztette népét, hogy amit ők semminek hisznek, hathatós fegyver lehet céljuk elérése érdekében – erőszakmentes, de leleményes módon. Hihetetlen kreativitással találta meg azokat a szimbolikus tárgyakat és tevékenységeket, amelyek közérthetőek voltak az indiai nép számára és erőteljes üzenetet közvetítettek a briteknek. Ilyen volt például az 1930-as sómenet is, mikor lakhelyéről, a szabarmatí ásramból 384 kilométert tett meg gyalog 24 nap alatt a tengerpartra, ahol só párolt le, így tiltakozva a britek által a sóra kivetett adó ellen. De ilyen a leghíresebb szimbólum, a rokka (*csarkhá*) esete is: a közhiedelemmel ellentétben Gándhí nem egy mindennapi használati tárgyat emelt szimbolikus jelentőségűvé. A rokka és a kézi szövőszék ebben az időben már rég eltűnt a mindennapi használatból. Gándhí külön munkatársakat állított rá, hogy felkutassanak még működő példányokat, és legyártsák az első prototípusokat. Miután ez elkészült, naponta meghatározott időt fordított fonásra-szövésre: ezzel megmutatva, hogy a semmiből is lehet ruhát előállítani, s a háziipar révén India gazdaságilag is képes szembeszállni gyarmatosítójával – az egykor virágzó indiai textilipart ekkorra már rég kiszorította az Angliából érkező olcsó textilek választéka. A kézi szövőszéken hazai fonalból hazai vásznat, *khádít* lehetett előállítani – a mai napig vannak üzletek, melyek a hazai *khádít* és az abból készült ruhákat árusítják.

Gándhí mozgalmához szükség volt arra, hogy a milliós tömegek egy emberként kövessék, hogy az embereket ráébressze arra: a tudatos egyéni tartásnak mekkora szerepe van az erőszakmentesség gyakorlati kivitelezésében: „A szatjág-

13 Jack, 1956. 197.

raha mindig azon egyének tudatos cselekvését jelenti, akik felesküdték arra, hogy tartózkodnak az erőszak minden formájától.”¹⁴

Hihetetlen bátorság kell ehhez az egyszerűnek, passzívnak tűnő cselekedethez. Gándhí meglátásában a dolog így áll: „Politikai téren az emberek nagyrészt az igazságtalan törvények formájában megjelenő hibák ellen folytatnak küzdelmet. Mikor petíciók és más effélék révén kudarcot vallottál, hogy a törvényhozót ráébreszd tévedésére, az egyetlen orvosság, ami rendelkezésedre áll (...), hogy vagy fizikai erővel kényszeríted (...), vagy saját magadat teszed ki szenvedésnek azáltal, hogy kihívod magad ellen a törvény megszegése miatti büntetést.”¹⁵

Az erőszakmentesség követése akkor válik heroikussá, amikor ellenáll az erőszaknak. Ez egészen az önfeláldozásig terjedő önmegtartóztatást igényel: „Az erőszakmentesség hívének (...) ki kell fejleszteni az önfeláldozás képességének legmagasabb formáit, éppen azért, hogy félelemmentes lehessen. Nem törődik az-zal, hogy elveszítheti birtokát, egészségét, életét.”¹⁶

Milliók viselték Gándhí buzdítására a britek csapásait, és kerültek börtönbe. Az erőszakmentes önfeláldozás hatalmas méreteket öltött. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy több évtizedes küzdelem után a britek kivonultak Indiából. Hogyan sikerült rávennie az erőszakmentes passzív ellenállásra, erre az önként vállalt óriási szenvedésre több millió honfitársát? Gándhí hihetetlen kisugárzással rendelkezett, ami nagy hatással volt azokra, akik személyesen találkoztak vele. Személyes hatását cselekedetei mellett írásai is közvetítették: eszméit könyveiben, az általa írt és szerkesztett folyóiratokban (*Navajivan, Young India, Harijan, Indian Opinion* stb.), beszédeiben, levelezésében fejtette ki, egyszerű, közérthető módon. Folyóirataiban olvasói levelekre is válaszolt, ezáltal közvetlen kapcsolatban állt a hétköznapi emberekkel is. Fáradhatatlanul nevelte, tanította közelebbi és távolabbi környezetét: összes művei 98 vaskos kötetet tesznek ki. Eszméinek olvasása a mai napig igazi inspirációt nyújt: „Nem volt képzett filozófus vagy hivatásos író, mégis mélyrehatóan elemzett egy sor erkölcsi, vallási és közösségi kulcsproblémát, amelyek meghatározóak voltak életében, és ma, s hosszú idővel halála után még mindig jelentősek; kiterjedten írt róluk tűnékeny és maradandóbb formában is. Írásai a mai napig megőrizték erejüket, hogy megszólítsanak, irritáljanak és inspiráljanak.”¹⁷

Nem csupán politikáról és erőszakmentes tevékenységről írt: részletesen beszámolt spirituális meggyőződéséről, filozófiai, vallási eszméiről is. Ezenkívül az emberi élet minden területére vonatkozóan kifejti nézeteit: az egészség és orvoslás kérdése központi volt számára, s előnyben részesítette a hagyományos, természetes gyógymódokat. Alapvető higiéniaira tanította a szegénysorban élőket, akik számára ez sokszor életmentő lehetett. Írt arról, miként kell az embernek a természetet tisztelve, a természettel harmóniában élni a fenntartható, környezetvédő életmód jegyében. Alapvetőnek tartotta a kétkezi termelőmunkát, mind gazdasági, mind

14 Rothermund, 2006. 56.

15 Gandhi, 1951. 73–74.

16 Gandhi, 1999. 152–153.

17 Brown, 2011. 2.

egyéni szempontból, és elutasította a gépesítést.¹⁸ Írt az ideális társadalmi berendezkedésről, az egyén és a társadalom viszonyáról. Vallásos meggyőződéséből eredt, hogy minden ember egyenlő, szorgalmazta az érinthetetlenek felemelését, a kasztrendszer megszüntetését,¹⁹ valamint kiállt a nők egyenjogúsága mellett és a nőket sújtó jogfosztó intézmények és szokások ellen (például a gyermekházasság, illetve az özvegygé válás utáni elüldözés és özvegyégetés ellen). Munkássága meghatározó volt abban, hogy ezen kisebbségi csoportok jogainak elismerése, teljes jogú állampolgároként történő társadalmi integrálásuk megkezdődjön. Élénken foglalkoztatta az oktatás kérdése is: az elmélet mellett az ásrámjaiban élő gyermekek az általa meghatározott rendszer szerint tanultak.

Az általa képviselt nézetek, vonatkozzanak bár az emberi élet bármely területére, koherens rendszerbe illeszkednek, s ugyanabból a központi fogalomkörből vezethetők le, melynek alappillére Isten, aki az igazság, és a hozzá vezető és belőle áradó út: a szeretet és az erőszakmentesség mind embertársaink, mind a természet iránt.

Vallási tolerancia

Az erőszakmentesség Gándhí számára mély filozófiai és spirituális meggyőződésből eredt. Teljes, koherens világképet alkotott meg, melyben mindennek helye, értelme és szerepe volt, s az emberi élet minden területére holisztikusan és összefüggően kiterjedt. Gándhí filozófiájának középpontjában Isten áll, aki egyenlő az igazsággal és a szeretettel. Ez az erő az, amelynek keresésével, a vele történő kapcsolattartással az egyén belső, morális tartása kifejlődik és megerősödik, s ez az, ami vezeti élete során – ha ezt a kapcsolatot tudatosan keresi és fenntartja.

Gándhínál „az igazság nemcsak etikai érték, hanem a teljes emberi életet meghatározó alapelv, melynek egyszerre kell jelen lennie a gondolkodás, a beszéd, és a cselekedetek terén. Ezáltal viszont Gándhí az igazságot egy olyan alapelvként értelmezi, mely teljes mértékben az emberi élet mércéjeként nyilvánul meg. (...) Gándhí felfogásában az igazság folytonos és folyamatos keresése, amely tulajdonképpen az emberi élet egyetlen és kizárólagos célja, egyet jelent Isten keresésével.”²⁰

18 Ez a technológiai fejlettség mai szintjén teljesen elképzelhetetlen, mindenesetre érdekes elméleti fejtegetéseit olvasni arról, hogy a túlzott gépesítés elveszi az emberek elől a munkát, s ez milyen hátrányokkal jár – talán ezek a gondolatok is adhatnak inspirációt a munkaerő észszerűbb felhasználásához.

19 Éles ellentét állt fenn közte és Bhímraó Rámdzsí Ámbédkar (Bhimrao Ramji Ambedkar) között, aki maga is érinthetetlen sorból származott, az Egyesült Államokban és Londonban közgazdasági és jogi diplomát szerzett, s a független India alkotmányának megszövegezője lett. Ámbédkar a pozitív diszkriminációban látta az érinthetetlenek integrációjának megoldását, míg Gándhí ezt elutasította, mert szerinte ez hosszú távon az egységes hindu társadalom töredezését jelentette volna. A konkrét eset, ami miatt ellentétük ki-robbant, az érinthetetlenek számára kialakítandó külön választóközetek kérdése volt, amit Ámbédkar szorgalmazott, Gándhí viszont elutasított. Az 1932-es punéi paktumban Gándhí éhségstrájkjának következtében Ámbédkar lemondott a külön választóközetek felállításáról.

20 Szenkovics, 2014. 178.

Az Istenbe mint igazságba vetett hit legfontosabb parancsa a szeretet parancsa: szeretet a teremtett lények – az emberek, állatok és maga a természet – iránt. A szeretetnek eme egységes parancsa pedig az erőszakmentességben nyilvánul meg, hiszen akit szeretünk, azzal szemben nem használunk erőszakot. Az Istenbe mint igazságba vetett hit alapozza meg azt a lelkerőt és a leleményességet, amelyet Gándhí a függetlenségi mozgalmat vezette.

Sajátos hite, vallásos-spirituális eszmerendszere több vallás elemeiből tevődött össze. Hindu vallásba született, s hindunak vallotta magát. Élete vége felé legfőbb olvasmánya a *Bhagavad Gíta*, a hinduk egyik legszentebbnek tartott könyve volt, amelyhez kommentárt is írt. Nagy hatással volt rá ezenkívül a Biblia és a kereszténység, Jézus tanítása a szeretetről. Az iszlámot is behatóan tanulmányozta. A buddhizmust és a dzsainizmust a hinduizmus részeinek tartotta, s tisztelte a zoroasztriánizmus szent iratát, az Avesztát is. Mindezen vallások és saját személyes keresésének eredményeképp alakította ki eklektikus eszmerendszerét. „Nem szó szerint értelmezem a szentiratokat. Megpróbálom a világ különféle szentiratainak szellemiségét megérteni. A szatja (Igazság) és az ahimszá (Erőszakmentesség) tesztjét alkalmazom ezekre az iratokra – azokat az alapelveket, melyeket éppen ők maguk fektettek le. Elutasítom mindazt, ami nincsen összhangban ezzel a teszttel, és beolvasztom mindazt, ami összhangban áll vele.”²¹

Az erőszakmentesség politikai kiterjesztése mellett Gándhí elévülhetetlen érdeme a vallási tolerancia propagálása. Ugy gondolta, India egyformán hazája hindunak és muszlimnak, szikhnek, dzsainának, kereszténynek, buddhistának és bármely egyéb vallás követőjének. Számára India a hinduk és a muszlimok közös hazája, nincs különbség a két népesség között a szemében. A vallások biztonságos gyakorlásának zálogát egy egységes és szekuláris független India létrejöttében látta: „Egy szekuláris, pluralista társadalomnak (...) egy mélyen vallásos közösség büszke eredményének kell lennie, olyan hinduizmusé, amely képes arra, hogy felölelje az iszlám, a kereszténység, a szikh vallás, a dzsainizmus és a buddhizmus (sőt, elég bizarr módon, még az ateizmus) minden bölcsességét és gyakorlatát is.”²²

India felosztását a végsőkig ellenezte. Amikor a független India zászlóját 1947. augusztus 15-én először felhúzták, ő az állami ünnepektől távol, ásrámja magányában gyászolta a kettéosztást. „A legfájdalmasabb szomorúságot az okozta neki, hogy a szubkontinentst vallási alapon kettéosztották Indiára és Pakisztánra, miután az indiai politikusok elbuktak abban, hogy megtalálják azt a megoldást, amit egy minden vallást felölelő, egységes India létrejötte megkívánt volna. Ez teljességgel elmentmondott Gándhí azon elképzelésének, hogy a hinduk és a muszlimok testvérek, vagy olyanok, mint két szem egy indiai arcon; és azt jelentette, hogy fáradhatatlan munkája a vallási egységért kudarcot vallott. Ezenfelül a kettéosztást nagymértékű vallási összecsapások kísérték, százezreket öltek meg a vallás nevében, és több millió embernek kellett otthonából elmenekülnie, hogy az újonnan meghúzott határ másik oldalán biztonságba kerüljön, de olyan áron, hogy szinte minden tulajdonát elvesz-

21 Gándhí írását (*Young India*, 1925. augusztus 27.) idézi: Bilgrami, 2011. 94.

22 Bilgrami, 2011. 113.

tette.”²³ Jellemző Gándhí praktikus megközelítésére és a másik iránt mutatott tiszteletére, hogy ugyanakkor ő volt az, aki ragaszkodott hozzá, hogy az újonnan létrejött iszlám állam pontosan megkapja Indiától azt, ami neki jár.

Vallási toleranciáját beszédei, írásai mellett saját példája is mutatja. Egyrészt ásrámjában a napi rituálé része volt az ökumenikus ima, valamint mindennap különböző vallások szent szövegeiből olvastak fel, s élete végéig megtartotta ezen imaórák szokását – köztudott, hogy halálakor is éppen imaórára sietett. Másrészt tevékenyen részt vett a vallási összecsapások lecsillapításában, például amikor a leginkább vallási alapú brutalitással sújtott vidékekre, Kalkuttába, majd Noakhaliba ment 1946-ban, és saját maga igyekezett lecsendesíteni az egymást öldöklő feleket. Annak ellenére, hogy őt Indiában leginkább a hinduk és a muszlimok között feszülő, sokszor mesterségesen szított ellentétek érintették, minden világvallás nagyságát elismerte. „Hindunak nevezem magam (...), [de] nem hiszek kizárólag a Védák isteni eredetében. Abban hiszek, hogy a Biblia, a Korán és a Zend Aveszta ugyanolyan isteni kinyilatkoztatás.”²⁴

Gándhí vallási toleranciája hatványozottan jelentős, ha figyelembe vesszük azt a történelmi hátteret, amelyben ezt kifejlesztette és propagálta: a vallási összecsapások egyre nagyobb méreteket öltöttek Indiában. A kettéosztást követő tragédia számairól már esett szó, de azt megelőzően is egyre gyakrabban fordultak elő véres zavargások Indiában. A fent említett kalkuttai vérengzésben négyezer ember vesztette életét, és 100 ezer ember otthonát égették fel hetvenkét óra leforgása alatt 1946-ban,²⁵ a továbbterjedt zavargások pedig Noakhali vidékén mintegy 5200 négyzetkilométeres területet érintettek,²⁶ ahol ötezer hindut öltek meg,²⁷ nők százait erőszakolták meg, körülbelül 75 ezer túlélő került menekülttáborokba.²⁸

Hatása nagy jelentőségű vezetőkre

„»A kis barna szent Indiából« nyilvánvalóan sokakra mély hatást gyakorolt életében. (...) A világon mindenhol az igazságtalanság és imperializmus megalkuvás nélküli ellenfeleként, és az elnyomottak és kizsákmányoltak védelmezőjeként tartják számon.”²⁹ Életének, tevékenységének, írásainak üzenetével sokakat inspirált halála után is.³⁰ Az erőszakmentes ellenállás nehéz üzenetét Gándhínak mindaddig elképzelhetetlen mértékben sikerült átadnia. Egyik példája ennek az Északnyugati Határvidéken (North-West Frontier) működő, Gándhí muszlim barátja és munkatársa,

23 Brown, 2011. 6.

24 Gandhi, 1921. 10.

25 Burrows, 1946.

26 Sinha-Dasgupta, 2011. 278–280.

27 *Time*, 1946.

28 Sinha-Dasgupta, 2011. 278–280.

29 Martin Luther King nevezte Gándhít így 1964-ben, amikor a Nobel-békedíj átadási ceremóniáján beszédet tartott. Idézi: Talat, 2019. 3., 7.

30 Ez a rész egy előző cikkemre épül. Aklan, 2020.

Khan Abdul Ghaffar Khan³¹ által szervezett önkéntes erőszakmentes sereg, az úgynevezett „Isten szolgái” (*Khudai Khidmatgar*) muszlim alakulat, amelynek létszáma 50 ezerre tehető. Tagjai 1930-ban a sómenet idején, attól 1500 kilométerre északra, Pésávarban szatjágrahát, civil ellenállási mozgalmat szerveztek, tiltakozva vezetőjük bebörtönzése ellen. A Quissa Kahani Bazaarban a fegyveres brit csapatok tüzet nyitottak a velük szemben felsorakozott fegyvertelen civilekre. Kétszáz, egyes híradások szerint négyszáz fegyvertelen ellenállót öltek meg.

Ghaffar Khan kiszabadulása után tovább folytatta erőszakmentes küzdelmét a későbbi Pakisztánban is. Annak ellenére, hogy Gándhíhoz hasonlóan ő is elenezte India felosztását, s eszményképe egy egységes, szekuláris India volt, elfogadta India felosztását. Párttá alakult mozgalma 1948-ban megnyerte a választásokat az Északnyugati Határvidéki Körzetben. Muhammad Alí Dzsinnáh (Muhammad Ali Jinnah), aki a kettéosztás fő támogatója és az újonnan létrejött Pakisztán első kormányzója volt, a megválasztott körzeti kormányt feloszlatta, Ghaffar Khan pedig bebörtönözte, aki brit uralom alatt tizenkettő, Pakisztán létrejötte után tizenöt esztendő telt a börtönben. Halálakor, 1988-ban kétszázezer ember kísérete át a Haibár-hágón (angolosan: Khyber), amely Pakisztánt Afganisztánnal köti össze, hogy kívánsága szerint törzse származási helyén, Afganisztánban temessék el. Az afgán polgárháborúban temetése idejére fegyverszünetet rendeltek el. Élete kiemelkedő példája annak, hogy egy hírhedten erőszakos törzsből (a pastu törzs ilyenek számított) származó vezető, aki hithű és gyakorló muszlim volt, a származásához tapadó előítéletek ellenére is Gándhí barátja és munkatársa lett, és egész életében hűen követte az erőszakmentesség parancsát.

Ázsián kívül is akadtak, akik folytatták Gándhí nehéz küldetését. Voltak, akik nem tudatosan őt követve léptek az erőszakmentesség útjára, de a 20. században több vezető is színre lépett, aki a Mahátmát tekintette példaképének vagy egyik példaképének, s az ő inspirálására vitt véghez valóban világmegváltó tetteket.

Legismertebb, talán egyik legnagyobb hatású követője Martin Luther King volt, aki Gándhíhoz hasonlóan széles körű erőszakmentes mozgalommal vívta ki a fekete amerikaiak szegregációjának megszüntetését. Habár tiszteletesként ismerte és követte Jézus tanításait, és kereste a módot, hogy tevékenyen küzdjön a feketék szegregációja ellen az Amerikai Egyesült Államokban, a kettő közötti kapcsolatot, amely az erőszakmentességet és a politikai tevékenységet egybefűzte, Gándhí írásai fedték fel számára. Így ír: „Mielőtt Gándhít olvastam volna, körülbelül arra jutottam, hogy a jézusi morál csak a személyes kapcsolatokban érvényes. Úgy éreztem, hogy a »Fordítsd oda a másik orcád!« filozófia és a »Szeresd ellenséged!« filozófia csupán akkor érvényes, amikor egy egyén kerül konfliktusba egy másik egyénnel, de amikor faji csoportok és nemzetek állnak konfliktusban egymással, sokkal realisztikusabb megközelítésre van szükség. De miután elolvastam Gándhí műveit, láttam, milyen alapvető tévedésben éltem. Valószínűleg Gándhí volt az első ember a történelem folyamán, aki Jézus szeretetparancsát felemelte az egyszerű egyének közötti interakcióból egy erőteljes és hatékony társadalmi erővé, méghozzá nagy

31 Ghaffar Khanra lásd: Gandhi, R., 2004.

tömegeket érintve. Gándhí számára a szeretet és az erőszakmentesség a társadalmi és kollektív átalakulás hatékony eszköze volt. A szeretet és az erőszakmentesség gándhíánus hangsúlyozása ébresztett rá a társadalmi reform eszközére, amit akkor már oly sok hónapja kerestem.”³²

King oly mértékben hatása alá került, hogy 1959-ben Indiába utazott, hogy személyesen még több tapasztalatot szerezzen az erőszakmentesség alkalmazásáról. 1963. augusztus 28-án Washingtonban Gándhí erőszakmentes ellenállásainak szellemében felvonulást szervezett, melyen 250 ezer ember vett részt. Ekkor mondta el híres, „Van egy álmom” kezdetű beszédét is, ami nem csupán egy egyenlőségen alapuló Egyesült Államok, de minden, az emberi jogok egyetemes tiszteletére épülő demokrácia számára is elérendő jövőképet vetít. A fekete mozgalom hatására 1964-ben és 1965-ben az Egyesült Államok olyan törvényeket fogadott el, amelyek alapvető jogok gyakorlását engedték meg a fekete népesség számára is. Gándhí hatását Martin Luther King tevékenysége és eredményei megsokszorozták, és bebizonyították, hogy tömegmozgalmak erőszakmentes módszerekkel is képesek nagy jelentőségű politikai eredményeket elérni.

Gándhí egyik kevésbé ismert, ám annál nagyobb hatású követője a francia Louis Massignon (1883–1962), aki kifejezetten a Mahátmá hatására életét a vallások közötti párbeszéd és a vallások egymáshoz közelítésének szentelte. Gándhí műveinek első francia fordítójaként tudatosan követte őt a vallások közötti tolerancia előmozdításában. Diplomáciai szolgálatot teljesített a Közel-Keleten, ahol a muszlim, a zsidó és a keresztény vallás közös vonásait hangsúlyozta, s közvetítette a vallások képviselői számára. Az „ábrahámi vallások” fogalom egyik korai elterjesztője volt. Munkássága előkészítette az ökumenikus nyitásról szóló, a II. vatikáni zsinaton elfogadott határozatot.

Gándhí ma is élő követője a világszerte köztiszteletnek örvendő XIV. Dalai Láma, aki 1989-ben, a Nobel-békedíj átvételekor a Gándhítól származó inspirációról emlékezett meg: „Mély hálával szeretném megköszönni ezt a díjat a világon élő valamennyi elnyomott nevében, és mindannyiunk számára, akik a szabadságunkért küzdünk és a világbékéért dolgozunk. A díj elfogadása egyben tiszteletem kifejezése is azon személy iránt, aki a változásokat előidéző erőszakmentes cselekvés modern hagyományát megalapozta: Mahátmá Gándhí iránt, akinek élete tanított és inspirált engem.”³³

Gándhí legifjabb követője a pakisztáni Malála Júszafzai (Malala Yousafzai), aki a minden gyermeket egyformán megillető oktatás jogáért fejt ki tevékenységet. Már fiatal korában a lányokat is megillető oktatásért lépett fel a Pakisztán és Afganisztán határán húzódó, a tálib szélsőségesek által ellenőrzött Északnyugati Határvidéken, s emiatt tizenöt éves korában tálib terroristák életveszélyes merényletet követtek el ellene. 2014-ben Nobel-békedíjat kapott. Az Egyesült Nemzetek előtt tartott beszédében így fejezte ki háláját az erőszakmentesség tanítóinak: „Én nem vagyok senki ellen. Nem azért vagyok itt, hogy a személyes bosszúállás szellemé-

32 King, 2010. 77.

33 Dalai Láma, 1989.

ben beszéljek a tálib vagy bármely egyéb terrorista csoport ellen. Azért vagyok itt, hogy a minden gyermeket megillető oktatáshoz fűződő jogért szólaljak fel. Szeretném, ha minden fanatista gyermekei, különösen a tálibok fiai és lányai oktatásban részesülhetnének. Még azt a tálibot sem gyűlölöm, aki lelőtt engem. Ha lenne egy fegyver a kezemben, és ő itt állna előttem, akkor sem lőném le. Ez az együttérzés szelleme, amit Mohamedtől, a könyörületes Prófétától, Jézus Krisztustól és a Buddhától tanultam. (...) Ez az erőszakmentesség filozófiája, amit Gándhítól, Badshah Khantól és Teréz anyától tanultam.”³⁴ Júsafzai ma is folytatja tevékenységét a gyermekek oktatásáért.

Konklúzió

Mahátmá Gándhí egyedülálló a világtörténelemben mint a világvallásokból ismert erőszakmentesség és felebaráti szeretet morális parancsait politikai célok érdekében alkalmazó, nagy tömegeket megmozgató vezető. Egyedülálló kitartása, a fizikai agresszióval való ellenállása, lelki teherbírása milliókat indított követésére. Hosszú időn keresztül kitartóan követte célját, amit végül siker koronázott (igaz, sajnos nem az általa elképzelt módon). Vallási toleranciát hirdetett egy végletesen megosztott világban. Eszméi egyéb nagy hatású vezetőket inspiráltak a világ több pontján, akik révén a világ egy kicsivel biztonságosabb, élhetőbb hely lehet, s akik tevékenysége hozzájárul ahhoz, hogy az ENSZ által 1948-ban elfogadott egyetemes és alapvető emberi jogok minél szélesebb csoportok számára ne csak álom, hanem mindennapi valóság legyenek.

Mahátmá Gándhí „az erőszakmentesség, az ahimszá miatt lett a 20. század legjelentősebb egyénisége. A háromezer éves indiai elképzéseket, az ahimszát és a karunát (együttérzést) élővé és relevánssá tette”.³⁵ „Egy olyan világban, amely ma még veszélyesebb, mint valaha, gazdasági és környezeti krízis közepette, növekvő nemzetközi imperialista feszültségek és új, külső hadszíntéren vívott háborúk fenyegetése közepette nem meglepő, hogy kortárs mozgalmak és aktivisták felidéznek Gándhí nevét és erőszakmentes elveit kampányuk során. (...) Csodálói és követői számára továbbra is nagyszerű vezető marad.”³⁶

A Nagy Lélek tanítása a mai napig velünk él – élünk vele mi is.

34 Yousafzai, 2013.

35 Dalai Láma, 2019.

36 Talat, 2019. 163.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Aklan

2020 Aklan, Anna Katalin: Inspired by Gandhi: Mahatma Gandhi's Influence on Significant Leaders of Nonviolence. In: *History in Flux. Journal of the Department of History, Faculty of Humanities, Juraj Dobrila University of Pula*, 2. (2020) 2. sz. 115–124. DOI: <https://doi.org/10.32728/flux.2020.2.6>.

Bilgrami

2011 Bilgrami, Akeel: Gandhi's Religion and Its Relation to His Politics. In: *The Cambridge Companion to Gandhi*. Eds.: Brown, Judith M. – Parel, Anthony. Cambridge, 2011. 93–116. DOI: <https://doi.org/10.1017/CCOL9780521116701.006>.

Brown

2011 Brown, Judith M.: Introduction. In: *The Cambridge Companion to Gandhi*. Eds.: Brown, Judith M. – Parel, Anthony. Cambridge, 2011. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.1017/CCOL9780521116701.001>.

Burrows

1946 Burrows, Frederick: *Report to Viceroy Lord Wavell*. [1946. augusztus 22., The British Library India Office Records (IOR): L/P&J/8/655 f.f. 95, 96–107.] <http://vll-minos.bl.uk/reshelp/findhelregion/asia/india/indianindependence/indiapakistan/partition4/index.html> (letöltés: 2020. december 28.).

Churchill

1974 Churchill, Winston S.: To the Council of the West Essex Unionist Association. In: *His Complete Speeches, 1897–1963*. Vol. 5. 1828–1935. Ed. James, Robert Rhodes. New York, 1974.

Dalai Láma

1989 The 14th Dalai Lama: *Nobel Peace Prize Acceptance Speech*. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1989/lama/26133-the-14th-dalai-lama-acceptance-speech-1989/> (letöltés: 2020. március 30.).

2019 Roche, Elizabeth – Umachandran, Shalini: *Our World Is in Need of the Mahatma's Teachings: Dalai Lama*. [Interjú a Dalai Lámával. 2019. október 1.] <https://www.dalailama.com/messages/transcripts-and-interviews/our-world-is-in-need-of-the-mahatmas-teachings> (letöltés: 2020. március 30.).

Gandhi

1921 Gandhi, Mohandas Karamchand: Why I Am a Hindu. In: *Young India*, 1921. október 6. <https://www.mk gandhi.org/truthisgod/22hindu.htm> (letöltés: 2020. december 28.).

1951 Gandhi, Mahatma: *Selected Writings of Mahatma Gandhi*. Ed.: Duncan, Ronald. Boston, 1951.

1968 Gandhi, Mahatma: *Satyagraha in South Africa*. Ahmedabad, 1968.

1999 Gandhi, Mahatma: Non-Violence of the Brave. In: *The Collected Works of Mahatma Gandhi*. Vol. 79. 16 July, 1940–27 December, 1940. New Delhi, 1999. 152–154.

2009 Gandhi, Mohandász Karamcsand: *Önéletrajz*. Bp., 2009.

2010 Gándhí, Mohandász Karamcsand: *Hind Szvarádzs, avagy az indiai önkormányzat*. Kolozsvár, 2010.

Gandhi, R.

2004 Gandhi, Rajmohan: *Ghaffar Khan. Nonviolent Badshah of the Pakhtuns*. London, 2004.

Gáthy

1987 Gáthy Vera: *Gandhi*. Bp., 1987.

1994 Gáthy Vera: A Nagy Lélek – Mahátmá Gandhi. In: *Rubicon*, 5. (1994) 7. sz. 9–15.

Jack

1956 *The Gandhi Reader: A Sourcebook of His Life and Writings*. Ed.: Jack, Homer A. New York, 1956.

Kalmár

1982 Kalmár György: *Mahátmá Gandhi*. Bp., 1982.

King

2010 King, Martin Luther: *Stride toward Freedom. The Montgomery Story*. Boston, 2010.

Maddison

2006 Maddison, Angus: The Impact of Western Development on the Rest of the World, 1000–1950. In: *The World Economy. Vol. 1. A Millennial Perspective*. OECD Publishing, 2006. 51–124. https://read.oecd-ilibrary.org/development/the-world-economy/the-impact-of-western-development-on-the-rest-of-the-world-1000-1950_9789264022621-4-en#page1 (letöltés: 2020. december 28.)

Prabhu–Rao

1968 *Mind of Mahatma Gandhi*. Eds.: Prabhu, R. K. – Rao, U. R. Ahmedabad, 1968.

Rothermund

2006 Rothermund, Dietmar: *The Routledge Companion to Decolonization*. Abingdon, 2006.

Sinha–Dasgupta

2011 Sinha, Dinesh Chandra – Dasgupta, Ashok: *1946: The Great Calcutta Killings and the Noakhali Genocide*. Kolkata, 2011.

Szenkovics

2014 Szenkovics Dezső: *M. K. Gándhí filozófiai gondolkodásának központi fogalmai*. Kolozsvár, 2014.

Taagepera

1997 Taagepera, Rein: Expansion and Contraction Patterns of Large Polities: Context for Russia. In: *International Studies Quarterly*, 41. (1997) 3. sz. 475–504.

Talat

2019 Talat, Ahmed: *Mohandas Gandhi. Experiments in Civil Disobedience*. London, 2019.

Time

1946 India: Written in Blood. In: *Time*, 48. (1946) 18. sz. (október 28.)

Yousafzai

2013 Yousafzai, Malala: *Speech at the United Nations in 2013*. <https://malala.org/newsroom/archive/malala-un-speech> (letöltés: 2020. március 30.).

ANNA AKLAN

“TRUTH AND NON-VIOLENCE ARE AS OLD AS THE HILLS”

GANDHI'S SIGNIFICANCE

Gandhi's political achievements resulting from nonviolent mass resistance are unique in world history so keeping his memory alive is imperative in our modern times. The article is a tribute to the great leader who established nonviolence as an effective method in achieving political change and a significant shift of power within India. Besides his importance as a political leader, the article describes his activity as a universal teacher through his personal charisma and through his voluminous writing activity. Gandhi's importance as the promoter of religious tolerance stemming from his holistic and coherent personal philosophy is also analysed. The article concludes with introducing significant leaders throughout the world who acknowledge to have been inspired by the Mahatma's example and followed his nonviolent methods to make a change on a larger scale.